

הרב אליהו מאירמן

לע"נ סבתי אידה בת ר' אליהו ז"ל

הראי"ה ויחסו אל ספרות החול**א. כוחה של הספרות**

1. תפקידה של הספרות.
2. השפעתה של הספרות.

ב. קלקולי הספרות.

1. חופש היצירה הפנימית.
2. היתד הספרותי.
3. הרומנטיקה.
4. קלקול הכלים.
5. בין טומאה לחולין.
6. השפעת הספרות העולמית על עם ישראל.
7. השפעת הנצרות על הספרות.

ג. הספרות המקולקלת של הדור.

1. ספרות של דימיון.
2. הפופולריזם הספרותי.
3. השיטחיות.
4. ספרות ההשכלה והספרות הציונית החילונית.

ד. לרדות דבש מגווית הארי.

1. רכישת הכלים.
2. מגמתה הפנימית של ספרות הכפירה:
 - א. ההבדל בין הכפירה הגוית לכפירה הישראלית.
 - ב. החוצפה של הכפירה הישראלית.
 - ג. טיהור מושגי הקדושה ע"י הספרות.
 3. קליפה קדמה לפרי.
 4. האיבוד העצמי של הספרות.
 5. תיקונה של הספרות הישראלית.

א. כוחה של הספרות

1. תפקידה של הספרות

את השקפת הרב על תפקיד הספרות מוצאים אנו בהקדמתו לשיר השירים: "הספרות, ציורה וחיטובה עומדים להוציא אל הפועל את כל המושגים הרוחניים המוטבעים בעומק הנפש האנושית, וכל זמן שחסר גם שרטוט אחד הגנוז בעומק הנפש שלא יצא אל הפועל, עוד יש חובה על עבודת הספרות להוציאו"¹.

הספרות מוציאה אל הפועל את הרגשותיו הפנימיים של האדם. היא חודרת אל עומק הנפש, וחושפת את המתרחש בקרבה. תפקידה להביא את המופשט אל המורגש, את הגנוז בנפש אל הסובב, לגלות את הקודש בהופעותיו הספונטניות ולהוציא תכנים פנימיים אל המרחב הגלוי, וכל עוד שחסר גם שרטוט אחד בעומק הנפש שלא יצא אל הפועל ולא נחשף ביצירה הספרותית - "עוד יש חובה על עבודת הספרות להוציאו"². הרב הרבה לדבר על חשיבותה של היצירה הספרותית יותר מאשר על שאר האומנויות, לדעתי אפשר להסביר זאת בהבדל שקיים בין הספרות לשאר צורות ההבעה האומנותיות - הספרות היא הגילוי הרוחני המופשט, היותר מובן ומדויק למקורו הנשמתי, המילים מוצאות נתיבותן לנשמה, ומהנשמה לחוץ³, בתהליך זה יש ירידה, אין ההבעה הספרותית יכולה להביע במדויק את הרגשות הנשמתיים ואת הבירורים השכליים, אולם הבעה זו היא היותר מדויקת, יחסית, לעומת צורות הבעה אומנותיות אחרות כציור ופיסול שמדברות בשפת הראיה והדמיון, שפה שלעיתים קרובות מובנת רק לאומן היוצר עצמו. מובנם של המילים הוא מדויק לעין ערוך משפת היצירות הצורניות החד מימדיות והתלת מימדיות, שבהן אין מובן פרטי של מילים, אלא מובן כללי של סימבוליקה צורנית. האדם כמעט ואינו מדבר בשפת הצורות והסימנים, לכן ההעברה הרעיונית-רגשית בציור ובפיסול חסרה מאוד.

אנו יכולים להתייחס לספרות כמלכת האומנות, כביטוי השלם והחודר ביותר בהבעת רעיונות ובהשפעתם בעולם. בניגוד לדיבור שהשפעתו מרובה, אולם הוא אינו טבוע ופעמים רבות אינו מחושב. בניגוד לכך דבר שנכתב - נקבע, הוא אינו בר שינוי, ובד"כ הוא משוכפל בעותקים רבים שבאמצעות הפצתם אפשר לחזור אל ההמון. המילה הכתובה מאפשרת קשר אמצעי שחודר יותר אל רגשותיו ומחשבותיו של הקורא, עקב ההתרכזות הנצרכת לקריאה - ע"י קשר הראיה והתרגום הסמבולי המילולי והבנתו של הכתוב, ומתוך דיקנותה היחסית השפעתה של הספרות היא רבה, ומשפיעה היא על דעת הקהל והיחיד השפעה חברתית רעיונית-אידאית. העט כובש ברעיונותיו את דפי הלב, הנייר הוא רק המקשר, האמצעי שמביא את הרעיונות הספרותיים שנרקמו בנשמתו של הסופר אל נשמתו של הקורא ונכון שלעיתים אין הדברים מדברים אל לב הקורא אלא נשארים בחוץ, אולם פעמים רבות הדברים מתקבלים ומשפיעים).

2. השפעתה של הספרות

הרב הכיר בהשפעתה המרובה של הספרות על החיים ולכן רצה להפנותה לכיוון חיובי

1. עו"ר ח"ב עמ' ג.

2. שם.

3. עיין ריש "ראש מילין".

שהוא: "לבקש עצות ודרכים במה לרומם רוח האמונה ודרכי חיי התורה בעמנו"⁴ - ולא רק בעם ישראל אלא בכל העולם כולו - ב"הרמת היסוד הרוחני בעולם בכל עליו"⁵ הספרות היא "ראי החיים"⁶ - "והספרות הלא כולה היא מושפעת מהחיים"⁷. מגמת הספרות לחשוף את אור האמונה הפנימי שבחיים. את הרוחניות המתגלה בעולם שהיא בעצם ערכם האמיתי של החיים: "צריך להראות את הדרך איך נכנסים אל הטרקלין - דרך השער, השער הוא האלהות המתגלה בעולם, בעולם בכל יופיו והדרו, בכל רוח ונשמה, בכל חי ורמש, בכל צמח ופרח, בכל גוי וממלכה, בים וגליו, בשפירי שחק ובהדרת המאורות. בכשרונות כל שיה, ברעיונות כל סופר, בדמיונות כל משורר ובהגיונות כל חושב, בהרגשת כל מרגיש ובסערת גבורה של כל גיבור."⁸

זאת מגמתה של הספרות באופן פרטי, ובאופן ציבורי אפשר לומר שהסופרים מגלים בצורה אומנותית את מהות הדור לדור ולדורות. וכל עוד לא בטאו את כל מה שיש בעומק נשמתם של ישראל קיימת עדין העבודה הספרותית לחשוף ולגלות. הכרתו זו של הרב, בדבר חשיבות היצירה הספרותית הביאה אותו להתייחס לספרות המתחדשת בתקופתו ביחס שונה מיחסם של רוב שלומי אמוני ישראל שבטלוה בהינף יד וראו בה אך ורק שלילה וכפירה שיש לבטלה. חדר הרב אל שורשיה ומגמתה של הספרות וסבר שאף שיכולים אנו לבקר את הספרות הקיימת ביקורת טוטאלית, אך אין אנו יכולים לכפור בהשפעתה וביסודות החיובים שבתוכה. "וכיון שהספרות פועלת עליו כל כך הרבה, מובן שרק בכח המחשבי שבקרבה היא פועלת, אעפ"י שנקבץ בתוכה גם להג הרבה... מכל מקום אם לא היה לה בסיס מחשבי אי אפשר שתתקיים ותקנה כל כך לבבות, להרס ולבלע באופן סיסטמתי"⁹. שלמות האדם לא יכולה להתקבל ע"י נכות נפשית - "כי לא יכבוש איש שום כח מכוחות נפשו שיהיו אסורים וכלואים, שלא יעשו מאומה, כי אם ישעבדו בחבלי אדם ובעבותות אהבה אל הטוב ואל הישר... ואז יצא מכלל עבדות והיה בן חורין"¹⁰. מסקנתו היא שאכן - "כל הנטיות-הטבעיות עומדות הכן בהרחבתן למלא את התפקיד האלהי הטוב והנאור... על כן אין שום כח נידח, אין שום מחשבה נדכאת, כי אם הכל מאיר, הכל חי והכל מוכן לשרת עם מלאכי השרת"¹¹. גם לספרות יש את תפקידה האלוקי ויש לרוממה ולשגבה על מנת שתמלא את תפקידה האמיתי במלוא אונה.

4. זכרון ראי"ה עמ' י"א.

5. אורות עמ' פ"ב, ראה "על האמנות במשנתו של הרב קוק" הר' א' יהושע צוקרמן, יובל אורות עמ' 53.

6. מאה"ר ח"ב עמ' 505.

7. זכרון ראי"ה עמ' י"ג.

8. אורות עמ' קי"ט.

9. עקבי הצאן עמ' ק"י.

10. שם עמ' קי"ב.

ב. קלקולי הספרות

1. חופש היצירה הפנימית

אחד מהכוחות המרכזיים שמשמשים את הסופר ביצירתו הספרותית הוא הדימיון. הרב רואה בדימיון אוצר גדול, שממנו יכול האדם לדלות אוצרות רבים - " השכל הרציונלי שלנו אינו כי אם תלמיד קטן המסביר קצת את כל אור החיים שיש באוצר דמיונו העשיר והקדוש, החי בחיי מציאות עליונה, המכרעת את המציאות הריאלית באיתניות עצמיות הווייתה, תבו גודל לעוז החיים של דמיונו העליון, המתנשא מעל כל המצרים וההגבלות היבשות אשר לתנאי המציאות העניה והיבשה"¹².

לכאורה עצם טבעה החופשי, הבלתי מסויג של היצירה האמנותית מתנגד למהותה של היהדות, שהיא כל כולה מערכת של סייגים, איסורים והגבלות, לא רק במעשה ובכתיבה כי אם גם בדיבור ואפילו במחשבה.

לדעת הרב החירות הנפשית היא תנאי הכרחי ליצירה הרוחנית והאומנותית, והיא נובעת ממקורו הפנימי של יוצרה, ולא תתכן יצירה אמיתית הבאה מכח הדרכה חיצונית - "היצירה הרוחנית חופשית היא, אינה מתחשבת עם שום השפעה חיצונית, היא יוצרת כפי הלך רוחה פנימה וכל מה שמתגבר בקירבה אמונתה בעצמה כן תעלה למרומי האמת. השקר והרישעה האחוזה בו אינם באים כי אם מהשפעה חיצונית שבאה על היצירה הרוחנית כספחת המצוה אותה בכחה להגות, לא לרוחה, כי הואיל הלך אחרי צו, צו זו עבודה זרה"¹³.

חירות זאת של היצירה נעוצה עמוק בהשקפת עולמו של הרב והיא אומרת שפעולת האדם, היא ביטוי של הטוב העליון - "גם כשאין השכל מסכים עם הציורים של הדמיון, מכל מקום הם עומדים בערכם בפני עצמם, כי הדמיון בעצמו הוא עולם מלא, רק תוספת ברכה שלו הוא שיתאחד עם השכל ויחד מתאחדים שניהם במקורם העליון, שהוא נעלה מן השכל ומן הדמיון במידה אחת"¹⁴. כיצד אפשר איפוא לישוב את הניגוד הזה שבין חופש היצירה לבין הסייגים שביהדות. אך הקושי הוא ברובד החיצוני בלבד, בו נראה שהדימיון סותר את המחשבה, וחופש היצירה סותר את ההגבלות המחשבתיות והסייגים המעשיים של חוקי התורה. הרב רואה בכל המערכת הגדולה של מצוות היהדות על חוקיה משפטיה ואיסוריה חלק מן היצירה האומנותית השירית הקוסמית הפועלת ביהדות. אימרתו היתה - " כשם שיש חוקים בשירה, כך יש שירה בחוקים"¹⁵. מה עוד שהתורה כולה נקראת שירה¹⁶. בעצם הסייגים של חוקי התורה הם אלו שמאפשרים ליוצר להגיע לחופש העליון שבו הנשמה חופשית מכל מיצרים המפריעים והדמיון הפנימי שלו שואף באמת אל הטוב העליון שאליה משתוקק האדם. אולם יוצר שאינו יודע גבול ויוצר תחת שם מזויף של "חופש היצירה" המביע את נטיותיו הבהמיות-יצריות, ומשעבד את דמיונו ופנימיותו לחיצוניותו וחולשותיו, הוא זה שמתכחש לתפקידה הרוחני של הספרות ככלי לגילוי השאיפה לטוב בעולם.

11. שם עמ' ק"ג.

12. אוה"ק ח"א עמ' רכ"ג.

13. שם עמ' קע"ז.

14. שם עמ' רל"ג.

15. "כתר תורה", הסופר אז"ר, "לוח ארץ ישראל" תרע"א.

16. ע"פ הרב בנימין צביאלי - הרב קוק ויחסו לספרות ולאמנות באורו, עמ' 518.

2. "היתד הספרות"

האם תפקידה של הספרות להוציא אל הפועל את כל תנועות החיים וזעזועי הנפש וגם את הרגשות האפלים והחומריים ביותר? – ודאי שיש להזהר מכך. לא כל דבר ראוי לביטוי ולפירסום, וכל שכן להקרא בשם ספרות, ישנם דברים שהשתיקה יפה להם – "אמנם אותם הדברים הגנוזים שקבורתם היא ביעורם, להם מתוקנת היתד שעל אזנינו לחפור ולכסות – ואוי לו למי שמשתמש ביתד לפעולה הפכית, למען הרבות באשה".¹⁷ כשם שחובה על אנשי הצבא לשמור על קדושת המחנה לחפור ולכסות "את צאתם" לכל יבולע לסביבה הנקיה והבריאה, כן קיימת חובה זו לעוסקים ביצירות ספרותיות לא להבאיש את חיי הרוח בזהמת החיים. ישנם דברים שהם מבחינת פסולת החיים ויש צורך בביעורם, ואוי לו למי שבאותה יתד, בעט הסופרים שבידו, הוא חופר ומגלה דברים שהקבורה יפה להם. ומכאן הצורך בהגבלת הנושאים הספרותיים בתחומים מסויימים.

את תפקיד היתד תעשה הביקורת היודעת שלא כל דבר ראוי לחשיפה ולעיסוק ספרותי.¹⁸ כשם שהמעדר פועל בשני כיוונים חושף ומגלה דברים טמונים, ומאידך מכסה את הדברים הבאשים הטעונים כיסוי, כן חובת העט לגלות את חיי הנפש שיש בהם ברכה ותועלת לעולם, אבל בתחומים מסויימים יש חובה לעט להעלים את פסולת החיים וזוהמתם. ואוי לו למי שאינו יודע את הגבולות הללו, ומרעיל את העולם בדברי גנות ונבלה.

3. הרומנטיקה

אחד מהתחומים העקריים שבהם קיימת הפרובלמטיות של הצורך לכסות ולהגביל את הספרותיות הוא תחום האהבה הרומנטית, דבר זה נובע מהעובדה שנושא זה תופס חלק גדול בחיים: "זעזועי הנפש מצד רגשי האהבה הטבעית שנוטלת חלק גדול מהמציאות, במוסר ובחיים, הם ראויים להתפרש ע"י הספרות בכל הצדדים שבהם היא מוציאה אל הפועל את הגנוזות, אבל רק בשמירה היותר מעולה מנטיה לצד השכרון שיש באלה הרגשות, שמהפך אותם מטוהרה טבעית לטומאה מנוולת".¹⁹

את רגשות האהבה הנאצלות אמורה הספרות לחשוף, אולם את האהבה הרומנטית, הנמשכת לצד הגופני הגס ולשכרון חושים, אין מתפקידה של הספרות לחשוף – זהו הצד הטמא שאותו יש לכסות.

הספרות המודרנית רואה כאחד מתפקידיה את חשיפת כל המורגש והמוחש באדם ובעולם, מהרגשות הנאצלים והעדינים ביותר של התבסמות נשמת האדם מיופי הבריאה והרגשת אהבותיו העדינות, עד ליצרים האפלים ביותר, המלאים כל סחי ומאוס של תאוות ותועבות. אולם מצד האמת הספרות אינה אמורה לחשוף את הצדדים הטמאים שבחיים, אין מתפקידו של העט הספרותי להוות כלי גילוי לכל הטומאה והנבלה.

17. עו"ר ח"ב עמ' ג'.

18. עפ"י הרב עוזי קלכהים, אדרת אמונה, עמ' 151.

19. עו"ר שם.

הסופרים המתירים לעצמם לחשוף את הצד היצרי של האהבה, בעסקם ברישמי אהבת הבשר, שוכחים הם את האהבה הנאצלת, את גילוי רגשות האהבה הפנימיים של הנשמה, של האדם לקונו, של כנסת ישראל ליוצרה - "אמנם אם נחשב לחסרון כללי באיזו ספרות, כשלא ימצאו בה אלה הרגשות הפנימיות, שהאהבה מרשמת אותם, באותה האהבה הנהוגת, כמה ראוי לחשב לחסרון אם אותם הזעזועים הרמים והנישאים, שכ"כ פועלים ופעלו ועתידיים לפעול על כל טובי בני אדם ועל כנסת ישראל ביחוד, הנובעים מאהבת אדון כל המעשים, מקור הטוב והחסד - אלה הרגשות הנאהבים לא יחקקו בספר ולא יפקד מקומם".²⁰

אולם כמו מי שתופס רק את ענינה הגופני של האהבה - שלא יוכל לחוש את הרגשות העדינים שהביעו משוררי האהבה בשיריהם, כך גם מי שמנותק מרגשות אהבת הבורא, הוא לא יוכל להבין את הרעיון שהגעגועים הרבים המתוארים בשה"ש שלכאורה הם געגועי אהבה פרטית, הם רשמים הגנוזים בנפש כלל האומה, מפני שלא הרגישם בחייו וממילא אינו מרגיש בחסרונם באי התעסקותה של הספרות בהם. אבל מי שחש ברגשות נאצלים אלו של אהבת ה' ודאי ירגיש כי אי אפשר לספרות שלא תתעסק ברגשות אלו ולא תוציאם לפועל. כי אי אפשר כלל לאוצר ספרי הקודש שרשומי אהבת הנפש לאלוקי ישראל לא ירשמו בו, כפי שנרשמו בשיר השירים. אולם הספרות החילונית אינה מכירה בכך, היא אינה חשה ברגשות האהבה הנאצלים. היא מצטמצמת בחוגה באהבה הפרטית שבין גבר לאשה ורואה בזה חוויה ופורקן יצרי כאכילה ושתייה, היא מכירה ברגשות אהבה יפים ונאצלים רק עד לגבול האמוציונליות האסטטית הטבעית. היא אינה רואה בזה קדושה, היא עוסקת במוחש ולא בקדוש ובאלוקי, לכן היא מוצאת עצמה מתעסקת באהבה זו בתיאוריה האומנותיים המפורטים ברומנים, בפרוזה ובשירה וגם בתארה את הרגשות הנאצלים אך זה אלא כחלק ממכלול אהבת הבשרים ושכרון החושים הרומנטי.

אין הרב פוסל את העסוק בנושא האהבה בין איש לאשה, ע"י העמקה בנושא והעלאתו למדרגה אידאית נעלה, הוא שואף להפיכת המושג הארוטי באומנות לאהבה פנימית, אהבה לאומית, כלל אנושית, קוסמית, בדומה לשיר השירים שאינו אלא אלגוריה לאהבת כנסת ישראל לקב"ה.

ביטוי נאמן להשקפה זו מצוי באורות התשובה - "גם מתוך החול יגלה חקודש, וגם מתוך החופש הפרוץ יבוא העול האהוב, עבותות זהב ישתרגו יעלו גם מתוך השירה החפשנית ותשובה מזהירה תצא גם מתוך הספרות החילונית".²¹

הספרות היא כלי, צינור לגילוי הגנוז בנפש האדם, הדמיון הוא כלי, צינור, שדרכו מועברת התגלות זו שבאה מעבר לו מהשכל, הספרות מגלה לנו את מה שגנוז בעמקי הנפש, אבל גילוי זה אין לראותו כפעולתו של יצר הרע, יש דברים שצריך לכסותם, אלא שזה אספקט חלקי של המציאות, אין לחלק את כוחות הנפש, מנגנוניה ויצירותיה לטובים ורעים, ההבחנה הערכית הזו אינה מקבילה להבחנות הפסיכולוגיות, אלא חותכת אותן. בכל אחד מכוחות הנפש גם יחד יכול לבוא לידי ביטוי הטוב והרע. מבחינתה של האומנות פסולה אותה ספרות המתעלמת מן האהבה הטבעית, כשם שפסולה אותה ספרות שאיננה מוציאה לפועל את -"הזעזועים הרמים והנישאים..."

20. שם.

21. אהת"ש י"ז ג'.

הנובעים מאהבת אדון כל המעשים"²² ואכן לא במשהו הקיים במהותה של היצירה נמצא הפסול, אלא דוקא במשהו שבאשיותו של היוצר העוסק ברובד הנמוך שלה, המכניס אותה ליצירתו והופך אותה לטמאה.

במכתבו לרב מאיר ברלין (בר-אילן) מכ"ח אדר תרע"א,²³ שהיה עורכו של הירחון "העברי", מביע הרב את מחאתו על מספר תיאורים לא הולמים. הרב אומנם ידע שכנראה אותו הגיליון - העשירי במספר, נדפס ללא השגחתו של הרב ברלין, אולם מתוך ההכרה בתפקידו החשוב של העיתון ובאחריותו של עורכו, מצא לנכון לבקר את העורך - "הנני מוצא לי לחובה להעיר על לבבך הטהור על דבר החובה הקדושה למשמרת רבת האחריות שלך, בתור עורך האורגן הנושא את דיגלה של היהדות הנאמנה ההולכת באור החכמה והדעת, אשר רק ממנה נוכל לקוות לצמיחת קרן ישועה לישראל ולהזרחת אור החיים מתוך מחשבי זמננו שאי אפשר בשום אופן להיות בזה 'שומר שמסר לשומר', כותלי הגליון הנ"ל מעידים, שלא השארת במערכת "איש שידוע להלך נגד רוחו של כל אחד ואחד שכמותך יקירי". לאחר הערות על תוכנם המדולדל וסגנונם הלקוי של מספר מאמרים, מעיר הרב לעורך: "דרך אגב, לא לרוחנו הוא לתבל רשמי מסע בהבלטה של 'הפנים המבלבות עם הלחיים האדומות של הרבה מבנות הארץ' נודעת היא אגדת חז"ל (סוטה מ"ז) שעל תשובתו של אותו רשע לר"י ב"פ, 'עינייה תרוטות' א"ל ומה אתה מסתכל בנשים אפיק וכו', בכגון אלו אין אנו צריכים להביט כלל אל המודרניות, כ"א להלחם בה בכל עז טהר הרוח שלנו. כמו כן הציור, 'הנשיקה' ביחוד בתאור נשיקתה של חנה, לא לנו הוא, לא לנו. ואני בטוח שכל אלה באו רק מפני חסרון הופעתך, מחמדי, בהרידקציה".

4. קלקול הכלים

אין ספק שספרותנו החילונית שראשיתה בסופרי ההשכלה, הושפעה רבות מהספרות הגויית, מגדולי משוררי העולם וסופריו בנסותה לחקותם בתוכן ובצורה. הספרות כראי החיים מושפעת מהחיים, הספרות כחושפת את הגנוז בתוככי האדם, מעוצבת בתבניתו של האדם, האדם אינו אלא תבנית נוף מולדתו - והספרות אינה אלא תבנית נופו ונשמתו של יוצרה. חיים חילוניים שצופנים בחובם את הרומנטיקה הפומבית ואת עירוב המינים ואהבת הבשרים המוחשת - יצרו ספרות המתארת בפרוטרוט נושאים אלו, אולם מעבר לחשיפת היצרים ע"י הספרות שתפקידה האמיתי הוא "להרים את היסוד הרוחני בעולם"²⁴ הספרות החילונית מביעה רעיונות כפרניים כנגד האמונה וממגרת כל קודש, כבתיאורו של אז"ר במכתבו אל הרב - "והנה אני פותח ספר אחד, והוא לועג לזיבת אפו של איזה יהודי אומלל, שטרד למצוא את הלחם ואת הבצל למזונו, פותח אני ספר שני, והוא לועג למצות הזכרון שלי ולציציותי ותפילי, פותח אני ספר שלישי והוא מלא חירופים וגידופים כלפי מעלה, פותח אני ספר רביעי, כולו סכינים ומחטים, כולו ביקורת דוקרת, פותח אני ספר חמישי והוא מלא זימה ונבלה, פותח אני ספר שישי והוא מלא קטטות, מפרכסים הם הסופרים זה את זה, ובאיזה פירכוס..."²⁵

22. עו"ר שם.

23. אגרות ח"ב עמ' י"ט.

24. אורות עמ' פ"ב.

25. מאה"ר ב' עמ' 503.

ספרות זו מגלה את טומאתה ומוציאה אותה לרשות הרבים, הספרות "נכנסת" לנשמתם של אחרים ומחדירה בהם את רעיונותיה, טומאתו של הסופר מתפתחת לטומאה כללית בגוף האומה, הכמיהה לביטויים ספרותיים אומונתיים משהחלה לבוא על סיפוקה נתגלתה כחיקוי מכוער של העולם התרבותי הכללי - "הספרות המתדלדלת, ההולכת ומתחשכת מתנוולת ומטמאת בישראל ובעולם"²⁶ והיא - "מלאח בפינותיה הרבות רעל והשחתה"²⁷ אין כאן רק זרם בין זרמים אחרים אלא השתלטות כמעט גמורה - "הספרות נכבשה תחת יד מהרסי נשמתנו היסודית"²⁸.

5. בין טומאה לחולין

כאן המקום לציין שאין ביקורתו של הרב מכוונת לעצם ספרות החולין, אלא לצדדים השלילים שבה. החול כשלעצמו משמש הוא בסיס לקודש: "הקודש צריך שיבנה על יסוד חול, כי החול הוא החומר של הקודש, והקודש הוא לו צורה"²⁹. לפיכך יש גם ענין רב בחיזוקו של החול כי - "כל מה שיחיה החומר יותר איתו ומוכשר תהיה הצורה יותר חשובה"³⁰. מכאן הצורך להכיר את תרבות החול כדי שתשמש עזר במעשה בנין הקודש - "תרבות הנשואה על כל שפה ולשון בזמננו, היא התגלות של ערך הקודש התרבותי המתעלה, על ערך התרבות החילוני כהתעלות השמים מעל הארץ"³¹.

6. השפעת הספרות העולמית על עם ישראל

היצירה הספרותית של עם ישראל הושפעה במהלך הגלות ע"י הספרות הגויית הלך רוחה ודרכי מחשבתה. בספרו³² אורות הקודש מסביר הרב את השפעת חיי הגויים ודעותיהם על חייו של עם ישראל, כשאור הקודש מוקטן, שולט הטבע בגסותו ע"י חוקי הטבע החובקים את החיים. והאדם נמשך אחרי צדו הבהמי, והעולם נמשך אחרי מערכות סדרי הטבע, שהם החוקים הפיזיקליים האסטרונומיים של סדרי היקום הפועלים במערכות הכוכבים לפי סדר קבוע. אולם כאשר השכל הפנימי מתגבר, וכשרצונו הטוב של האדם להדבק במגמה האלוקית מתרומם ומנהיג את סדר חייו, הכל מתעלה. וכך גם בעולם, כשהשכל מתעלה ומנהיגו, שוב אין חוקי הטבע שולטים בו בצורה סמויה. הגויים נתונים תחת שלטונם של מערכת כוחות הטבע, אין להם שאיפה גבוהה יותר ממילוי חפצם הטבעי ובזה כל ענינם ומגמתם. גם השכל אינו משמש אצלם אלא ככלי למילוי רצונם זה, וממילא כל התרוממותם ע"י השכל, אינה התרוממות עצמית נשגבה, כי אם התקשטות חיצונית והתעלות חלקית במצבם השפל - "חירות שיטחית"³² של השימוש השכלי - "בתוך עמקה של ההשתעבדות הפנימית"³² - למערכת חוקי הטבע. לא כן הדבר אצל עם ישראל, מגמתו הפנימית היא לרומם את חיי הכלל וכל ההויה כולה - "אל המובן של החיים אשר להעזן העליון של החכמה

26. אגרות ח"ב עמ' קכ"ד.

27. אגרות ח"א עמ' רמ"ה.

28. שם ח"ב עמ' נ"ב.

29. אוה"ק ח"א עמ' קמ"ה.

30. מאה"ר, ח"ב עמ' 400, "נאדר בקודש" ראשית דברים, ה'.

31. שם, הקודש והחול, ט', מאה"ר ח"ב עמ' 407.

32. אוה"ק ח"ג עמ' ל"ג-ל"ד.

היצירתית ששם המגמה המציאותית שרויה³² - אל המגמה האלוקית העליונה של העולם, והדבקות האלוקית היא מפעמת ביסוד קיומם ושיאיתם. הרצון העליון הזה גובר על כל המערכות של סדרי הטבע, כי חזק הוא מהם. אולם בהשפלת האורה האלוקית בעם ישראל ע"י שלטונם של מנהיגים שאינם הגונים, נכנסת רוח זרה ותוכן גויי אל תוככי האומה, שולטת המערכת הטבעית על עם ישראל כשליטתה על הגויים, עד בוא אור הגאולה. עכת"ד של הרב באוה"ק שם. לפי"ז גם בעניני הספרות, הוכנסה רוח זרה ע"י סופרים ומנהיגים מקולקלים ששאפו לקירבם מרוחם ושיאיתם של הגויים, והספרות הנוצרת על ידם, אינה שואפת להחדרת הקדושה ועלוי העולם, אלא לחשוף את חפצם הטבעי, המנותק מכל עניני הרוממות האלוקית של חיי הכלל והעולם.

7. השפעת הנצרות על הספרות

הנצרות הפכה את מגמתה הפנימית של הספרות לחיצונית מילולית, של הידור חיצוני של יופי, ללא תוכן, וכל הספרות בימנו התופסת את החוץ ומזניחה את הפנים היא תוצר של השפעת הנצרות וספרותה. הסופרים שבמגמתם העליונה הם סופרים אותיות שבתורה³³, ותפקידם הוא גילוי התוכן הפנימי בחיים הפכו את הספרות לחיצונית מילולית המחפשת את היופי החיצוני ומזניחה את התוכן הפנימי. הרב מדמה את הספרות החיצונית הנוצרית לחית קנה- לחזיר: **"המשתמש בכוחו הספרותי לרועץ, להמם את החברה ולבצר את מקלטי הרישעה**³⁴, דבר זה נגרם בגלל הירידה הישראלית שבאה מאז נטה עם ישראל לחיצונית גוויית, ביום שנשא שלמה את בת פרעה. כדברי חז"ל: **"ביום שנשא שלמה את בת פרעה - העלה שרטון וכרך גדול ברומי עליו הוא בנוי"**, ואותו קנה של התהדרות חיצונית ונטיה חיצונית הוא זה שהעלה אותו והוא זה שהעלה את ספרות הכפירה החילונית.

ג. הספרות המקולקלת של הדור

1. ספרות של דמיון

את הקלקול הספרותי ראה הרב כחלק מיצירת התרבות הזמנית הבנויה על יסוד הדמיונות, המרחיק את העומק השכלי: **"כל התרבות הזמנית בנויה היא על יסוד כח המדמה, זוהי מורשת גורלם האילי של עמי התרבות האחוזים בכח המדמה, שממנו באה התפתחות היופי הגופני בפועל ובציור מעשי. חולך ומשתכלל כח המדמה, ועמו משתכללים המדעים המעשיים והנסיוניים, ועל פי עלייתו של כח המדמה ותפיסתו את החיים מסתלק האור השכלי, מפני שחושב העולם כולו שכל האושר תלוי בפתוחו של כח המדמה, וכח הולכים הענינים בהדרגה, עד ששרידי השכל שברוח החכמה החילונית גם הם הולכים ונעתקים אל כח המדמה. המליצים והמספרים, הדרמתוריים וכל העוסקים באומניות היפות, נוטלים מקום בראש התרבות, והפילוסופיה פוסחת וצולעת**

33. אורות עמ' פ"ב.

34. אוה"ק ח"ג קפ"ב.

ואין לה מעמד מפני שהשכל הנקי הולך ומסתלק... וכפי אותה המדה, הנוהגת בעולם בכללו, נוהג הדבר בישראל כלפי רוח הקודש ואהבת התורה ברוח פנימי ורעננות עצמית של היהדות הנאמנה, ובעולם שולט רוח מגושם".³⁵

אולם גם לתרבות הזמנית יש מטרה פנימית - לבסס את כוחו של הדמיון בעולם, ע"מ להעלותו ולהשתמש בו שמוש עליון ככלי וכבסיס לתפיסות רוחניות עליונות - "עצת ה' להשלים את כח המדמה, מפני שהוא בסיס בריא לרוח העליון שיופיע עליו, ומתוך העליונות של התפיסה הרוחנית שקדמה בישראל, הוכרח כח המדמה להתמוגג, מה שגרם חלישות לאחיות רוח-הקודש העליון, שעתיד לבוא ע"י מלכא משיחא. על כן מתבסס כעת רוח המדמה עד שיגמר בכל תיאורו, ואז יהיה כסא נכון ושלם לרוח ה' העליון ויוכשר לקבל אור רוח הקודש עליו".³⁶

יש להבחין בין הטומאה הספרותית הכללית, הנגרמת מהירידה הכללית - מגנבת אוה"ק ע"י הנצרות לבין הטומאה הפרטית הנגרמת ע"י הסופרים הכותבים, כל אחד לפי טומאתו הוא, וברור שיש קשר הדוק בין שתיהן, אולם הדברים לא נמדדים לפי חיצוניותם, אלא לפי פנימיותם - "לפעמים יקלקלו את האדם ספרים שנכתבו ע"י קטני אמנה שאין בנשמתם אותה הגבורה הקדושה של לבת אש קודש העליונות, וספרים שכופרים מוחלטים, ספוגים רוח גבורה טמאה של כפירה, כתבו אותם, יתקנו אותם".³⁷ מפני שלכפירה יש ניצוץ קודש נשגב הטבוע במעמקה - "לפעמים ימצא כופר שיש לו אמונה חזקה פנימית מאירה נובעת ממקור הקדושה יותר מאלפי מאמינים קטני אמנה".³⁸

2. הפופולריזם הספרותי

הננו רואים בעינינו שהספרות החילונית מתקבלת בעם, רבים קוראים ועוסקים בה, ולא רק בספוריה ורומניה המענינים, אלא גם ביצירותיה הרוחניות והפובליציסטיות המביעות דעות נוגדות כל קודש.

את הסבה להתפרסמותה והתקבלותה של הספרות החילונית תולה הרב - "ברפיון הדעת של רוב הקוראים, שהדעות הקלושות והשטחיות - ביחוד אם הן מקילות את הערך של העול המוסרי - מתקבלות ביותר. כמו שמתקבלת ביותר בין שונאי עמנו, אותה הספרות המשפילה את ערכם של ישראל ודורשת בגנותם, מפני שאלה המשפטים מקילים מעליהם את העול המוסרי עכ"פ של חלק מאהבת הבריות".³⁹

אם כן, הרב רואה את חדירתה של ספרות הכפירה אל העם כתהליך שנובע מענין מוסרי-אתי, הדעות השטחיות קונות את לב ההמון השטחי בתפיסותיו, והשמח להקל את עול מוסרו. והספרות הפופולארית היא שטחית בראייתיה ובניתוחיה ואינה יורדת לעומקם של דברים. היא אינה מצריכה מאמץ רב להבנתה ולכן היא מוצאת דרכה אל המון העם.

35. אורות עמ' ל"ד.

36. שם עמ' ל"ה.

37. אורות האמונה עמ' 21.

38. שם.

39. מאה"ר ח"א עמ' 87.

3. השטחיות

" אבל הצד העמקני בהסתכלות העברית, זהו חסרון כללי בספרותנו, שאני דואג עליו הרבה, כפי דלות כחי הייתי חפץ מאוד למלאת כמה שאפשר את החסרון המורגש הזה, אבל דא עקא, הסגנון המודרני של עכשיו, ורעיונות עבריים באמת לעומקם, הם בעת במדרגת תרתי דסתר⁴⁰. הרב מודע לפרובלמטיות של העמקנות הספרותית הגורמת לסגנון קשה שאינו מובן להמוני העם, אולם מגמתה של הספרות, אינה יכולה להתעמעם ע"י היצוניות סגנונית של הלבשה פופולארית, לא כל דבר אפשר לכתוב בצורה פופולארית, יש דברים המצריכים כובד ראש ועיון רב. וכדי להסבירם בצורה ספרותית מעמיקה, אי אפשר להלבישם בכל סגנון פופולארי.

במכתבו של הרב לרב ד"ר בנימין מנשה לוין, לגבי מאמרו "קרבת אלוקים" שנדפס במאסף "תחכמוני" בעריכתו של זה האחרון, שבו יש התעסקות ברזים שהרב פירשם בגלוי טפח ובכיסוי טפחיים, - "בצורה ספרותית כמה שאפשר, כדי שהמעמיקים המיוחדים, שנטיתם המיסתית חזקה היא, והם גם הם נמעזו מאורח חיים אשר באור עולם האצור בתורת ה', יבואו ויראו כמה גבהו אורחות המחשבה הישראלית בחוג החבוי הזה"⁴¹. מגיב הרב על בקשתו של העורך לכתוב את הדברים בסגנון פופולארי: " אבל ליתן אלה הרעיונות בצורה לגמרי "פופולרית" לעשותם מוכשרים לטפולו של כל שוגה המתימר לחכם לב עד כדי הרשאה כזאת לא באתי עדין"⁴¹. לא כל דבר יכול להכתב בסגנון פופולרי-שטחי המובן להמוני העם. ענינים רוחניים נשגבים כדברי קבלה, וכבירורי מחשבה מעמיקים, יכתבו בצורה רצינית בכובד ראש ובעמקנות, ובסגנונם היותר קשה לא יגיעו להמוני העם, שאינו יכול ברמתו הספרותית הממוצעת, ובכוחו המחשבתי, לקוראם ולהבינם, כך היא דרכה של ספרות שהיא פרי המחשבה, שלעיתים אינה יכולה לבטא עצמה בסגנון פופולרי פשוט וברור. אולם יחד עם זאת ברור שיש חשיבות רבה בפיתוחה של ספרות פופולארית בעניני קודש שתשפיע על ההמון.⁴²

4. ספרות ההשכלה והספרות הציונית החילונית

ספרות התחיה היתה אחד הכלים המרכזיים שהשפיעו על הלך מחשבותיהם של היחיד והחברה בתקופתו של הרב. התנועה הציונית החילונית הושפעה רבות מספרות ההשכלה שקדמה לה, ומסופריה, שתרמו חלק נכבד לאוירה הכללית - ש"אין לה לציונות דבר עם הדת". את מצבה של הספרות מתאר ברוך קורצווייל בספרו "במאבק על ערכי היהדות" - "יש להודות : הנצח נעשה חשוד על ספרותנו, מסוף המאה הי"ט אין כמעט משורר גדול שלא גנז את הרצון לדובב בשירתו את האמונה באמת האלוקית ובנצח האלוקי. הספרות העברית החדשה נעה בצורה חד-משמעית לגמרי בפסי ההיסטוריה החילונית, והיא לוחמת למען זכותה של 'פרוסת המציאות האומללה'... יש ומתקבל הרושם שדוקא הכוחות היוצרים בתוך העם התמרדו ביודעים ובאופן אינסטינקטיבי בהמשך מתן אמון בנצח האלוקי כבסיס לקיום העם"⁴³.

40. אגרות ח"ב עמ' ז'.

41. שם ח"ב עמ' י"א.

42. עיין אגרות ח"א עמ' מ"ט, מ"ב ק"ג, רס"ח. ח"ב - עמ': רכ"ו. ח"ד - עמ': 414. מאה"ר ח"א עמ' 64, מאה"ר ח"ב עמ' 414, 338. הקדמה לעין אי"ה עמ' י"ח - יט.

43. במאבק על ערכי היהדות, ברוך קורצווייל, אקדמות מלין עמ' 15.

מתוך ראיתו את התפקיד החשוב שיש לספרות בעצוב דמותו הרוחנית של הפרט והחברה, כאב הרב את מצבה העגום של הספרות, שלא רק שלא השכילה להשתמש בעטה להשפעה רוחנית אצילית, אלא הושפעה מרעיונות מרקסיסטיים ששלטו בכיפת הספרות והמחשבה באותו זמן, ואשר הטיפו לעולם חומרי ללא אלקים. לעגו לכל רגשי קודש, ובעטו במסורת קדומים - "והספרות עוד באה ומוסיפה שמן על המוקד, כמעט מכל שיר ושיר, מכל ספור וציור בוקעת ועולה אנקת חלל, הקורעת שמים מעל, ומפעפעת כארס מינות עד קצוי שאול"⁴⁴.

את המצב הזה מבטא הרב בצורה מפורטת יותר, במכתב ששלח להסתדרות הציונית - "הציונות כתנועה לאומית השפיעה כוחות ספרותיים. הסופרים שחינוכם נתקלקל עוד מהימים ששלילת התורה והמצות היה יסוד להשכלה (מעצמם או ממורים וספרים שהשפיעו עליהם את הדעה המסוכנת הזאת) הסופרים הללו הפיחו בהציונות רוח תזזית ויחברו את הצלחת הציונות והפרכתה בעמנו עם עקירת תורה וחוקיה ... בתי העקד, ובתי המקרא שנתרבו בערינו ע"פ מנהג התרחבות הציונות, מזויינים במרביתם בספרות החדשה מכל הבא לידם. חלק גדול מספריהם נכתבו ברוח מסוכן מאוד לאמונה וכל רגשי קודש. ומהם שמזיקים הרבה למוסריותם של הצעירים הקוראים, בבחורם להם דרך של הריסה רעה וקיצונית מאוד, ורושם ההיזק יגדל ביותר. כמה שלפי חוות דעתם של צעירי הימים כל המים הרעים האלו נובעים ממקור הציונות, באשר כי הם נקלטים במוחם בבתים שהציונות השפיעה להקמתם ושכלולם, ומעתה היש להתפלא על הירוס חדת והאמונה הצועדת צעדי ענק לרגלי התרחבות הציונות בערי ישראל"⁴⁵

ובמאמרו "תעודת ישראל ולאומיותו" שפרסם ב"הפלס" - "הספרות יצאה כמעט ברובה חמושה להלחם על (כנגד) שמירת התורה ותמימות האמונה בכל האמצעים: בחוללות, בליצנות ובדברי גאווה ובז"⁴⁶.

ד. "לרדות דבש מגוית הארי"

1. רכישת הכלים

כיצד התפתחה הספרות החילונית? היצירה הספרותית בעם ישראל התגדרה ברובה במשך שנות הגלות בעיניי הקודש, לפני כמאתיים שנה בד בבד עם התפתחות תנועת ההשכלה צצה והתפתחה ספרות חדשה - "שסימנה המובחק.... הוא חילוניתה"⁴⁷. כבר הרגיש קלוזנר באופן אינסטינקטיבי בחשיבות הקריטריון הזה: "בשם 'הספרות העברית החדשה יש לקרוא לספרות העברית של העת החדשה מסוף המאה הי"ח.... שהיא חילונית בעצם ושהתחילה בכיון חדש - להשפיל את העם ולהדמות בצורתה ובתוכנה פחות או יותר לספרותה של כל עמי אירופה"⁴⁸. ומספרות זאת התפתחה לפני כמאה שנים הספרות החילונית העוסקת בעיניי תחיית ע"י והציונות. הספרות

44. מאה"ר ח"א עמ' 235.

45. זכרון ראיה עמ' ז'-ח'.

46. תעודת ישראל ולאומיותו עמ' 20.

47. ספרותנו החדשה המשך או מהפכה - ברוך קורצויל - עמ' 13.

48. ההסטוריה של הספרות העברית החדשה - י' קלוזנר, א', ו'.

הציונית החילונית רכשה לה כלים ותכנים מן הספרות הכללית, כדוגמת מה שעשתה אימה מולידתה - התנועה הציונית.

"התנועה הלאומית הצליחה לרדות דבש מגוית הארץ' ובכח הרכוש אשר רכשה לה מן התרבות הכללית הצליחה לזכך במדה ידועה גם את התרבות עצמה ולהמתיק את מרירות ההתבוללות שקלטה לתוך קרבה. אותה התרבות הכללית שנטתה ברוב דרכיה כלפי הדמיעה והטמיעה נתעכלה על ידי התנועה הלאומית עד כי היתה לכלי חפץ בידי מחוללי התנועה הלאומית להחליש כח המהרס של התרבות הכללית, את אותו הכח המהרס והמחריב שגרם להרבה מאישי האומה להטמע בתוך עמי הנכר ולטשטש את צורתם הלאומית"⁴⁹.

אין זו רכישה רוחנית גרידה, זו רכישה המכה את העוקץ ומשעבדת את קניינה למטרותיה היא. הספרות החילונית הושפעה מהספרות הכללית, וע"י מה שקלטה בקירבה מהספרות הכללית המבוללת והמטמיעה, גרמה להלאים את הספרות הכללית ולהעלותה עד למדרגה לאומית חילונית, השיכת לעם ישראל ואינה חפצה להתנתק ממנו ולהתמזג בקוסמופוליטיות. העם היהודי נפגש עם תכנים כלליים בספרותו הוא, ואין לו צורך לצאת החוצה ולהתבולל באנושות ע"מ לקנות קניינים אלו. אולם גם את ספרות זו צריך לזכך ולהמתיק את מרירותה החילונית הכפרנית ע"י קידוש הספרות בהפיכתה לספרות ישראלית אמיתית הבנויה על אדני-קודש.

2. מגמתה הפנימית של ספרות הכפירה

א. ההבדל בין הכפירה הגוית לכפירה בישראל

הכפירה בעם ישראל שהושפעה מהגויים, שונה מהכפירה הגויית שוני מהותי. לפי הרב יש שתי סיבות ראשיות לכפירה בקודש⁵⁰. אחת רוממה ואחת שפלה. השפלה נובעת מתוך גסות הרוח ועכירות החומר, מתוך שהאדם שקוע בתאוות חומריות ובציורים חושיים, עד שאינו יכול לסבול כל קשר רוחני, והארה של קדושה. נטיה עכורה זו מצמיחה עבודות זרות וכפירות שונות המטביעות את האדם בחומריות. והסיבה הרוממה, היא הפוכה מזו. היא באה מתוך כח נעלם רוחני מלא עוז ושאיפה בלתי מוגבלת, שהנשמה משתוקקת להיות מוארת באור הקודש המוחלט, והיא מחפשת ציורים טהורים מוחלטים, אולם ציורים אלה אין בכוחה לציירם כלל, וע"י ראיתה שכל מה שהוא מצוייר במקרא ובמסורת, במינהג ובקבלה, ובכל מה שקשור לדת ולרוחניות, הכל נראה בעיניה הקטנות עדין מוגבל וחשוך לעומת אותו התאור הרוחני המושלם הבלתי מוגבל שהיא מתאוה לציירו. היא בועטת בכל מה שמצוייר ומסור מהדת והאמונה, ומחפשת לה את רפואתה בתוהו של כפירה, שם לא תמצא את מנוחתה ונחלתה הרוחנית לעולם, כי הדרך היא לא להתנזר מהקודש וממושגיו, כי אם דוקא בהתעמקות בהם והתרגלות בהליכה לפי רוחם, שאז תלך מחיל אל חיל, והמושגים יפתחו לפניך, ואז תמצא את ההבנות הרוחניות הבלתי מוגבלות שהיא מחפשת.

שתי סבות אלו לכפירה מתפלגות במהות יצר ע"ז והכפירה בין ישראל ואוה"ע. הנטיה

49. אגרות ח"ד עמ' קכ"ו.

50. אורות האמונה עמ' 22.

החומרית היא השולטת בכפירת אוה"ע ונטית הע"ז שלהם, והנטיה הרוממה היא השולטת בכפירת ונטית ע"ז של עם ישראל. כל כפירה וע"ז בישראל אפילו בצורותיה המושחתות ביותר, אפשר למצוא בהן גרעינים מתוך אותה תכונה פנימית המבקשת לה תפיסות רוחניות בלתי מוגבלות, והדורשת את הסוד האלוקי מתוך המחשכים - "בתוך הכפירה הישראלית גם של רשעי ישראל הרוחניים היותר מושפלים, מונחת היא סגולת אמונה טהורה, הרבה יותר ממה שהיא נמצאת בכל רוח האימון המתפשט בכל האמוניות המפוצלה של המון עמים רבים"⁵¹.

ב. החוצפה של הכפירה הישראלית

כיון שבכפירה הישראלית יש תוכן נפשי מרום, ובעצם היא מהווה גילוי של הנטיה לרוחניות בלתי מוגבלת, האומץ שלה הוא גדול יותר, היא קשה בטבעה, וקשה להשיבה מדרכה, לעומת הכפירה הנובעת משקיעה חומרית של אוה"ע שהיא בעלת תעוזה קטנה יותר. ועל כן דרשו את הפסוקים: "אל תען כסיל כאולתו" - באפיקורס ישראל, "וענה כסיל באולתו" - באפיקורס נכרי, כי את האפיקורסות הנכרית, קל יותר להשיב מדרכה. אולם המלחמה בכפירת הגויים היא לכלותה - "פסילי אלוקיהם תשרפו באש", השחת שרוף וכלה, כי אין תקנה לשאיפת האפיקורסות החומרית שאין לה במעמקיה ניצוצות קודש, אלא כליונה. וע"ז של ישראל נגזת ככתוב: "ושם בסתר", אין לכלותה, כיון שסוף סוף עתיד העולם להזדכך ולבשם את הכפירה, ואז שטף האורה של מגמתה הפנימית יחשף, והתפיסות הרוחניות הנכונות שהשתוקקו להן אותם כופרים יחשפו וירו את צמאונם⁵¹.

ג. טיהור מושגי הקדושה ע"י הספרות

שיטתו של הרב המשקיפה מתוך מבט עליון על כל התופעות הרוחניות בעולם והעומדת גם על המשמעות החיובית שבתופעות השליליות, מוצאת שגם ההתפרצות של הכפירה והזלזול בקודש, מכוונת מלמעלה כדי לטהר מושגי הקדושה ולהעלותן למדרגתן האמיתית. זה שייך לדיאלקטיקה הפנימית של בירור ערכי הקודש והחול בעולם, ופיתוח כוחות יצירה בעם ישראל שבתחילה מפותחים על דרך החול, אולם תכליתם ואחריתם תהיה ביצור הקודש.

גם בספרות הכפירה ראה הרב מגמה פנימית מיוחדת, ובחזרתה לצור מחצבתה יתגלה לכל יעודה "אז בבוקר לא עבות אחד, שוב ישובו אלינו כל העדרים הנטעים, ובין יבינו כולם כי המטרה של תפקידי השלילה אשר לכל מלאכת הכחש אשר במלא עולם ובקרב עמים וממלכות, בכל חזיוני סופרי חול ומשוררי נבל ויין, היא מכוונת מיד קורא הדורות מראש ועד סוף לעומת כל ענני השוא, אשר טחו תפל כל המתפללים באלילים. שבכל הסגנונים, שהם כל אלה אשר אטמו אזניהם משמוע אל דבר ה' בכח ובחדר, אשר יצא ויצא עוד מכל נאות יעקב בהבנותם, בכליל תפארתם, בכל שיגוב טהרו, ואז ישובו לנו כל הבנים אשר רחוקו..."⁵² - לכשישובו, יתברר שיעוד היה לה לספרות הכחש, והיא באה לנקות את ענני האבק שכיסו את מושגי הקדושה והאמונה ולהסיר את החשכה והאופל השורים בתחומי המסורת השגרתית

51. שם עמ' 23.

52. מאה"ר ח"א עמ' 185.

3. "קליפה קדמה לפרי"

בכל פינה שאליה אנו פונים אנו מוצאים את ספרות החול, ואילו ספרות הקודש מצטמצמת לה בתחומיה המסורתיים. עדין לא קמה לנו ספרות הקודש הישראלית המוצאת את נתיביה להמוני העם והעוסקת בתחומים רבים. מדוע כך הוא התהליך (שספרות החול התפתחה בעוצמה רבה לפני פיתוחה של ספרות הקודש?)

"כך הוא דרכו של עולם, הכח החילוני בא הוא בתחילה, "מעיקרא חשוכא וחדר נהורא" ו "קליפה קדמה לפרי". באו גדולי החול ותפסו את מעמד החיים, והם הם מכשירי הקרקע לגאוני קודש להגיד את אמרתם, לגלות את מצפונם ולהרים את כח ידיהם לפעול ולעשות... ומה הם המעוררים האחרונים, ראשי התעמולה והספרות, אם לא עובדי החול והמדברים בשמו בכל ערכיו ולא עוד אלא שגם הקודש הנשוא בפייהם איננו הקודש השורשי, היסודי, אלא הקודש בחול. "חבת ציון" היא הבעה של חול לתוכן קודש. הציונות והלאומיות ההולכת ומרחבת את צעדיה, עם כל הספרות, האמנות והשירה שלה, איננה כי אם תוכן של חול לרעיונות, שיסוד הווייתם וחיותם הוא בקודש, מפני שהאומה היא קדושה, ארצה, שפתה, מהותה וערכה, צפיתה ושאירתה, הכל הוא קודש. אלא שהקודש הזה יש לו גם כן גלויי חיים של חול, ואת גילויי החיים החלוניים הננו באמת חסרים. נשתכחו מאתנו במשך כל הריסות הגלות, והנם באים ושבים אלינו קמעא קמעא"⁵³.

אולם ברור שזו לא המגמה הסופית, החול לא יוכל לבדו להחיותנו, הוא זקוק גם לתכונת הקודש המאירה אותו ונותנת לו את ערכו.

הספרות החדשה בתקופתו של הרב, מאיימת וכותבת על נפילת הדת וחורבנה, ומתוך האיום עצמו הם גורמים להריסת הקודש ולדילדול הכוחות האמוניים ומבססים את האוירה בחילוניות, אין זה רק תהליך הנובע מהריסה עצמית " יש כאן תביעה למלא את המחסור של עריגת החול. וטעות היא ביד הסוברים, שיפה הוא לצאת במחאה נגד העריגות הללו, כמו שטעות היא לחשוב שאלה העריגות הבאות להשלים את החסר בחיים הן באות להחריב את הדת ולהסיח את הלב מתביעות קודש"⁵⁴.

כנגד התפיסה הרוחנית המדולדלת הסותרת את החול, יוצאת הספרות בכפירתה. אולם זה חלק מתהליך הזדקקותה של התפיסה הרוחנית שתביא לסינטזה הנכונה בין הרוחני לגשמי, בין הקודש לחול.

מגמתה של ספרות הכפירה - ככפירה עצמה - לנתץ את כל אלילי התפיסות הרוחניות המוטעות - "הרוחניות מלבד עדניה הגדולים לאין תכלית כשהיא לעצמה, היא נותנת עז וגדולה גם לחיים החומריים"⁵⁵ - וכשרואים שמתגברת המגמה באומה לבסס את חייה החומריים, זהו סימן שהרוחניות התגברה בעולם עד שהתרוממה גם מעלת החומריות הדרושה להשלמת תכנית היצירה. כשהרוחניות מתגברת, אז מוצאים בני אדם טעם לחייהם, ערך החיים הולך ועולה, ומבקשים אז בני האדם לבסס יותר את החיים החומריים שיהיו יותר בטוחים רחבים ונאים.

אולם רבים תופסים את הרוחניות כסותרת את הגשמיות, ולהיפך, העולמות שהם באמת אחד, נפלגים אצלם לשנים - "ועם ישראל גוי אחד בארץ, שהשניות שנואה לו

53. שם ח"ב עמ' 415.

54. שם עמ' 410.

55. שם ח"א עמ' 234.

על פי שורש נשמתו, מרגיש כי ההפרדה בין החומריות ובין הרוחניות מסיבה לו צער גדול ועמוק, והוא מבקש לו דרך לשוב אל האחדות⁵⁵. עם ישראל לא יכול לסבול את השניות שהיא ע"ז, והוא בא בכור ברזל להזדכך ולהנקות מתפיסה זרה זו, אין תקנה לע"ז אלא נתוצה ואיבודה, ויד פושעי ישראל בה בראשונה. הם מקימי הפסל, הממהרים בעצמם לנתצו. פושעי ישראל, שבפנימיותם בנשמתם גם הם אינם יכולים לסבול את השניות, ועל כן הם מתחילים בעבודת הנתיצה. הם נותצים בתחילה את הרוחניות הסותרת את החומריות, בבקורת עזה הם מבקרים אותה, ומראים את כל שקרה והפסדה, מנתצים ומשברים הם רוחניות זו בקנאות המיוחדת לעם ישראל. נתיצה זו מוצאת מקומה בספרות הכפירה הלועגת לכל קודש, ובספרות הצינית שיצאה כנגד כל מטען הקודש של עם ישראל לדורותיו. כי היא תפסה את הרוחניות באילותה, בצורתה המעוותת - כמתנגדת לחומריות.

4. האיבוד העצמי של הספרות

אולם אין זה סוף התהליך, הסופרים חושבים שעקרו את כל הרוחניות בעולם מהשורש, אולם הם רק ניתצו את הרוחניות האלילית האילוזיונית הכוזבת, המתנגדת לחומריות, ולא את הרוחניות האמיתית שאי אפשר להכחידה, שהיא קימת לנצח, בין שמודים בה ובין שכופרים בה, אחרי שגמרו את עבודת הנתיצה של רוחניות זו הם באים לנתץ גם את אלילי החומריות. כי אחרי שהחומריות נפרדת מהרוחניות, אין לה זכות קיום. אז מתעוררת מלחמת המפלגות והמעמדות, ומלחמות קשות ואכזריות אלו מרעילות את נעימות החומריות, והחומריות שהיא לעצמה נעשית לאה, ואכולי ספק ונגועי שעמום אינם מוצאים דרך אחרת אלא איבוד עצמם לדעת - "הספרות עוד באה ומוסיפה שמן על המוקד, כמעט מכל שיר ושיר, מכל סיפור וציור בוקעת ועולה אנקת חלל, הקורעת שמים מעל ומפעפעת כארס מתחת עד קצווי שאול"⁵⁶. לא מוצאים תכלית לחיים, הנפש רועדת מחוסר רוחניות. אנו מכירים זאת מספרותנו הלועגת לא רק לדת ולמצוותיה כמיצגות בעיניה את הרוחניות האלילית, אלא גם לכל מוסכמה מוסרית חברתית לאומית ואף אוניברסלית. מרוב רעבונה היא מסתערת בחמת טרוף ומשחיתה את הכל. מלאה היא רפש ופריצות אירוטית לועגת לחומריות ברעיוניה הפסוודו-מוסריים. לועגת היא לכל ערך, משחיתה ומכלה היא את הכל. המאפיין של הספרות המודרנית היא אידיאל ההריסה לשם הריסה, ערעור כל נקודות המשען ומקורות הערכים הקודמים, בין שהם דתיים, מוסריים או חברתיים, אי שייכות לכל קבוצה חברתית ובנית במה כל אחד לעצמו. שבירת האפשרות לשאול את עצמו על משמעות החיים וערכם. הספרות המודרנית מוחאת כפים לכל הריסת הערכים המסורתיים והאוניברסליים, פעמים רבות נראה הדבר כמעשי הריסה ללא סיבה, מין התענגות סדו-מזוכיסטית של הריסה לשם הריסה. כך דרכה של הספרות כחלק מתהליך הניקוי היסודי שעוברת האומה הישראלית. - "כך הולכים פושעי ישראל ושוברים בעצמם את אלילי הזמן, שוברים ומנפצים ומנקים את המקום מהרוחניות המזויפה ומהחומריות הריקה והשפלה ומפנים דרך לקדושה עליונה, שתשלח היא את אורה להשיב לב בני ישראל אל אמונת האחדות"⁵⁷.

56. שם.

57. שם.

עם כל הכרת התהליך הפנימי של הדברים, הרב לא נמנע מלצאת ולבקר בחריפות את הספרות הכפרנית. במכתבו לסופר ש"י הורביץ מ"ז מנ"א תרע"ב, הוא מתבטא בחריפות - "והנני להודיע לכ' דברי אמת שבהיותנו בזמן הזה יושבים בחרדה גדולה על התפרצות השמד בין חלק מצעירנו, ושיוון הנפש הנפגש לזה גם מבאים בימים, אני חושב כל סגנון ספרותי המטיל ספק בתוכן היהדות, לעומת עבודות זרות, למעשה רדיפה לכלל ישראל, ששום כשרון ושום חכמה שבעולם לא יוכל לכפר על זה"⁵⁸. הרב לא הסתפק בתביעה שהספרות תפסיק להכניס דעות כפירה, הוא גם תבע שהספרות תשתמש בכוחה להגביר ולהגדיל את רגש הקודש "אמנם מה שמטיפי הציונות והסופרים הפוחזים מכניסים דעות כוזבות וכפירות מגוונות במאמריהם ודרשותיהם, ע"ז באמת ראוי למחות בחזקת היד ולא לבד ע"ז? שהם ממעטים את הכוחות המוסריות שבאומה, כי עוד יש לנו לתבוע שישתדלו להגדיל הרגש המוסר וכבוד האמונה"⁵⁹. "אמת הדבר כי מה שיצא מספרות הציונים לומר שאין האמונה ודת עיקר מעכב ביהדות ראוי להתמרמר הרבה"⁶⁰.

5. תיקונה של הספרות הישראלית

כדי למסד את ספרותנו על יסוד הקודש ולמגר ממנה כל טומאה ונבלה יש ללכת מן הקדושה אל הספרות.

"אי אפשר לספרות הישראלית שתצליח בלא התקדשות הנשמות של הסופרים - כל סופר שאינו עמל לטהר את מידותיו, ולתקן את מעשיו ולזכך את מחשבותיו, עד שבפנימיותו יהיה מלא אורה והשלמות תהיה מורגשת בקרבו, יחד עם דאגתו להשלים את חסרונו ולעמוד ברום הטהרה והקדושה, כל זמן שלא הגיע למצב כזה לא יוכל לחקרא סופר באמת"⁶¹.

יודע הרב שהספרות בסופה תתקדש, וזאת ע"י התקדשותם של הסופרים הכותבים ומביעים אותה, אי אפשר לאנשי חולין המקולקלים בנפשם שיכתבו ספרות קודש רוממה בלי סחי ומאוס.

"הספרות תתקדש, וגם הסופרים יתקדשו, יתרומם העולם להכיר את כחה הגדול והעדין של הספרות - הרמת היסוד הרוחני בעולם בכל עילויו. התביעה האיתנה לקדושה ולרוחניות תתבע ע"י נשמות רבות צמאות, שירגישו את הרעיונות הטמאים העומדים מאחורי כל הבטואים והסגנונות של סופרים רבים, שלא תוכל לכסס כל מליצה מוסרית וכל הלבשה שירית"⁶² רוח טומאה זו - המתגלה בעולם ע"י הספרות, ככל רוח טומאה שאין לו קביעות בעולם אלא הוא בר חלוף, עבור יעבור ויבטל מהעולם - "סוף סוף ניצח הקודש את העולם, החשבונות הפשוטים שגם לבבות של ילדים מרגישים באמיתתם, הם הם יחיו יסודות החיים, ומפי עוללים ויונקים יסדת עוז. העולם הנצחי, הרוחני, השכלי הקיים, יהיה ראש כל המאויים והבסיס לכל עלילות בני האדם"⁶³.

58. אגרות ח"ב עמ' צ'.

59. בהשגתו על חוברת "אור לישרים" - "גנזי ראייה" ג' עמ' 26.

60. שם עמ' 28.

61. אורות עמ' פ"ב, פיס' ל"ז.

62. שם פיס' ל"ז.

63. אורח"ק ח"ב עמ' שכ"ג.

"הספרות התקדש, וכל סופר יחל לדעת את הרוממות ואת הקודש שבעבודתו, ולא יטבול עטו בלא טהרת נשמה וקדושת רעיון, לפחות תקדים המחשבה של תשובה, הרהורי תשובה עמוקים לפני כל יצירה"⁶⁴. אז תוצר היצירה הישראלית בטהרתה, ורוח ה' ורוחה של האומה הישראלית יחולו עליה.